

Ἡ ἑλληνορθόδοξος Ὑμνογραφία ὡς ἐκκλησιαστικὸ χάρισμα καὶ λειτουργικὴ τέχνη*

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Θ. ΒΟΥΡΛΗ**

α. Περί τοῦ ὄρου «ἑλληνορθόδοξος Ὑμνογραφία»

1. Μὲ τὴν σύνθετη λέξη «ἑλληνορθόδοξος» πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν δύο διαφορετικὲς μὲν ἐποχές: ἡ προχριστιανικὴ καὶ ἡ χριστιανικὴ, σὲ σχέση μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ καὶ τὸ ἑλληνικὸ δημιουργικὸ πνεῦμα, οἱ ὁποῖες ὅμως, δὲν ἔχουν σαφῆ διαχωριστικὰ καὶ ἀντιθετικὰ ὅρια, ἀλλὰ συνδέονται μεταξύ τους καὶ προκύπτει ἡ δεύτερη, ὡς συνέχεια καὶ κληρονόμος τῆς πρώτης.

«Ἑλληνορθόδοξο» εἶναι κάθε πνευματικὸ δημιούργημα τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἔρχεται ὡς καρπὸς τῆς γονίμου συναντήσεως τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, δεδομένου ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀπέρριψε ἀρδὴν ὅλα τὰ προχριστιανικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ἀπεναντίας ἦλθε γιὰ νὰ ἀξιοποιήσει, νὰ ἀναζωογονήσει, νὰ μετασχηματίσει καὶ νὰ συμπληρώσει τὰ παλαιὰ, ὥστε νὰ γίνουν «καινά», δηλαδὴ νέα.

Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἤρε αὐτὲς τὶς ἀμφιβολίες μὲ τὸν ἀδιάφθεκτο λόγο Του: «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι»¹.

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν κατήργησε καὶ δὲν ἀπέρριψε τὸν ὑψηλὸ δείκτη τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ προσέλαβε ὅλα τὰ ὑγιῆ του στοιχεῖα, τὰ ἀνεχώνευσε, τὰ μετεσχημάτισε, τὰ ἀνεζωογόνησε καὶ τὰ ἀνεδημιούργησε. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐστηρίχθη καὶ διεδόθη μὲσω

* Εἰσήγηση γενομένη στὴν Αἴθουσα Συνεδριακοῦ Κέντρου τοῦ Παν/μίου Πατρῶν τὴν 29-11-2004 μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν σαράντα χρόνων ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐν λόγῳ Πανεπιστημίου καὶ τῶν σαράντα χρόνων ἀπὸ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς τιμίας κάρρας τοῦ Πρωτοκλήτου Ἀποστόλου Ἀνδρέου, πολιούχου καὶ προστάτου τῆς ἀχαϊκῆς πρωτευούσης.

** Ὁ Ἀθανάσιος Θ. Βουρλής εἶναι Ὁμ. Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν.

1. *Ματθ.* 5, 17.

τοῦ ἑλληνισμοῦ, τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἔτσι, ὁ ἀρχαιοελληνικὸς πολιτισμὸς ζεῖ καὶ συνεχίζει τὴν ἱστορικὴ του πορεία –ἀνανεωμένος καὶ ἀναζωογονημένος–, μέσῳ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς «ἑλληνορθόδοξος» οἰκουμενικὸς πολιτισμὸς.

Φαίνεται πολὺ λογικὴ ἢ ἄποψη ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ὁ πολιτισμὸς του θὰ εἶχαν χαθεῖ, ἂν δὲν εἶχε γίνει αὐτὴ ἡ ἀναγεννητικὴ συνάντησή τους μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ.

Μὲ τὸν ὄρο «ἑλληνορθόδοξος», ἐπομένως, πρέπει νὰ νοηθεῖ ἡ διαχρονικὴ πολιτισμικὴ καὶ πολιτιστικὴ συνισταμένη ποὺ ἐγέννησε καὶ ἐκληροδότησε σὲ μᾶς ἡ δημιουργικὴ συνάντηση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πνεύματος.

2. Σύμφωνα μὲ τὰ προαναφερθέντα, «ἑλληνορθόδοξος Ὑμνογραφία» ὀνομάζεται καὶ θεωρεῖται ἡ δημιουργία χριστιανικῶν ὕμνων γιὰ λειτουργικὴ χρῆση, ἀπὸ Ἑλληνες ἢ ἑλληνοφώνους ὑμνογράφους, στοὺς ὁποίους ὕμνους, μάλιστα, ὁ ἐρευνητὴς, διακρίνει καὶ κοινὰ καὶ διακριτὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα καὶ γνωρίσματα τῆς προχριστιανικῆς καὶ χριστιανικῆς ἑλληνικῆς ποιητικῆς παραδόσεως.

Λέγοντας «Ὑμνογραφία» ἐννοοῦμε τὴν καθ' αὐτὸ χριστιανικὴ λειτουργικὴ ποίηση, τὴν ὁποία διακρίνουμε ἀπὸ τὴν προχριστιανικὴ, χρησιμοποιῶντας τὸν ὄρο: «θρησκευτικὴ ποίηση».

Οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι, μᾶς ἄφησαν πλῆθος ὕμνων καὶ ὠδῶν, δημιουργῶντας ἔτσι τὶς δομικὰς ἀρχές, ἐπάνω στίς ὁποῖες ἐδραίωσαν καὶ διεμόρφωσαν οἱ ἑλληνορθόδοξοι ὑμνογράφοι τὸ μεγάλο οἰκοδόμημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας Ὑμνογραφίας, τὸ ὁποῖο θαυμάζεται σήμερα ὡς παγκόσμιον πολιτιστικὸ ἀγαθόν.

Ἡ «ἑλληνορθόδοξος Ὑμνογραφία» ἔρχεται ὡς συνέχεια τῆς ἀρχαιοελληνικῆς πλουσίας «θρησκευτικῆς ποιήσεως» καὶ ἔχει κληρονομήσει ἀπ' αὐτὴν πολλὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα ὡς πρὸς τὴν μετρικὴ, τὸ περιεχόμενο, τὴν ὄλη τεχνικὴ καὶ τὴν μουσικὴ ἐπένδυση.

Καὶ ἡ ἀρχαιοελληνικὴ «θρησκευτικὴ ποίηση» καὶ ἡ «ἑλληνορθόδοξος Ὑμνογραφία» εἶναι καρποὶ τῆς ἐντόνου θρησκευτικότητος καὶ θεοσεβείας τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, οἱ ὁποῖοι μέσῳ τῶν ὕμνων ἐκφράζουν προσωπικὰ καὶ κοινὰ συναισθήματα.

Ἡ σωζόμενη καὶ συνεχῶς ἀνακαλυπτόμενη ἐντυπωσιακὴ ναοδομία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πλούσια διασωθεῖσα «θρησκευτικὴ ποίηση» τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ὀρφέως, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Καλλιμάχου καὶ τῶν

Γνωστικῶν, ἀποδεικνύουν τὴν ἔντονη λατρευτικὴ –πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τὶς θεές– διάθεση τῶν ἀρχαίων προγόνων μας.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν κλασσικῶν συγγραφέων, φιλοσόφων καὶ ἱστορικῶν καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἀπ’ τὰ λόγια τοῦ εἶπε ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν Παῦλος στὸν Ἄρειο Πάγο: «ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν εὔρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο· Ἄγνωστω Θεῷ»².

Τὸν αὐτὸ θαυμασμὸ θὰ ἐξέφραζε καὶ γιὰ τοὺς Πατρινοὺς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἂν διήρχετο σήμερα ἐκ Πατρῶν καὶ ἔβλεπε τὸν μεγαλειώδη ἱερὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ μαρτυρία πίστεως καὶ εὐλαβείας τοῦ πατρίκου λαοῦ γιὰ κάθε ἐπισκέπτη.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μὲ τὸν ἐξαισίο ποιητικὸ τους λόγο, τὸ καταγεγραμμένο μουσικοθεωρητικὸ τους σύστημα, τὴν ἀλφαβητικὴ τους μουσικὴ σημειογραφία, τὴν ποικιλία τῶν ποιητικοχορευτικῶν ρυθμῶν, τὸν ὑψιστὸ βαθμὸ αἰσθητικῆς, ἀναλογίας καὶ τάξεως, στὸ χῶρο τῶν τεχνῶν, μᾶς ἐκληροδότησαν ἔτοιμο πολιτιστικὸ ὑλικό, τὸ ὁποῖο μετεμόρφωσαν καὶ στὸ ὁποῖο ἔκτισαν οἱ χριστιανοὶ Ἕλληνες Ὑμνογράφοι, τὴν ἐκκλησιαστικὴ μας Ὑμνογραφία.

β. Ἡ Ὑμνογραφία ὡς ἐκκλησιαστικὸ χάρισμα

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πίστευαν ὅτι οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὶς μουσικοποιητικὲς τέχνες εἶχαν θεῖα ἔμπνευση, γι’ αὐτὸ τοὺς ὀνόμαζαν «ἐνθεοὺς» καὶ «θείους»³. Οἱ ἴδιοι οἱ ποιητὲς ἐπεκαλοῦντο τὸν Ἀπόλλωνα ἢ τὶς Μοῦσες, γιὰ φωτισμὸ καὶ θεῖα ἔμπνευση.

Στὸν Χριστιανισμὸ ἡ ἀντίληψη αὐτὴ γίνεται δογματικὴ πίστη, καθ’ ὅσον ἡ ὕμνογραφία θεωρεῖται ὅτι εἶναι θεῖο χάρισμα, θεῖα ἔμπνευση καὶ δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖο οἱ Πατέρες ἀποκαλοῦν «διδάσκαλο» τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνωδίας.

2. Πράξ. 17, 22-23.

3. Πρβλ. «ὁ δὲ Μουσῶν βασιλεὺς Ἀπόλλων τούτω (= τῷ Ὀρφεῖ) ἐπέπνευσεν, ὅθεν ἐνθεοὺς γενόμενος ἐποίησεν τοὺς ὕμνους...» (ΟΡΦΕΩΣ, *Altbezeugte Fragmente* (15*), ἐν H. DIELS, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, τ. I, Zürich Hildesheim 1985, σ. 13). Ἐπίσης: A. - J. NEUBECKER, *Ἡ μουσικὴ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα* (μτφρ. Μιρέλλας Σιμωνῆ - Φιδετηῆ, ἐκδ. «Ὀδυσσεάς»), Ἀθήνα 1986, 6-18, ὅπου ὁ Ὀμηρὸς ὀνομάζει τὸν ποιητὴ «θεῖον».

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, στήν Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή του, ἀπαριθμῶντας τὰ ἀτομικὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ποὺ ἐκδηλώνονται στήν ἐκκλησιαστική - λειτουργική ζωὴ τῶν πιστῶν, συμβουλεύει γιὰ τὴν ἐποικοδομητική χρήση τους, λέγοντας: «ὅταν οὖν συνέρχησθε (ἐννοεῖ στήν κοινὴ λατρεία) ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω»⁴.

Ἀπ' αὐτὸ τὸ κείμενο, γίνεται σαφές ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνολογία, ὡς ψαλμωδία, τὸ κήρυγμα, ἡ γλωσσολαλία, καὶ ἡ προφητεία, καταγράφονται, ὡς χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἐπιβεβαιώνει κι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐρμηνευτὴς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι «Ψαλμοὺς τὸ παλαιὸν ἐποίουν ἀπὸ χαρίσματος, καὶ ἐδίδασκον ἀπὸ χαρίσματος»⁵.

Ὁ ἴδιος Ἀπόστολος σὲ ἄλλο σημεῖο⁶ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς χαρακτηρίζει ὡς «μείζονα» χαρίσματα τὴν σοφία, τὴν γνώση, τὴν γλωσσολαλία, τὴν ἀποκάλυψη καὶ τὴν προφητεία.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία, ὡς ἱερὰ ψαλμωδία, ἐπειδὴ μετέχει τῆς θείας σοφίας καὶ γνώσεως, τῆς θείας καὶ ὑπερφυσικῆς Ἀποκαλύψεως, ὡς θεῖος λόγος, ὡς ὑπομνηματισμὸς τῆς Βίβλου, ὡς διδασκαλία τοῦ δόγματος καὶ τοῦ ἠθους καὶ ὡς ἱστορία τῆς ζωῆς τῆς Στρατευομένης Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων μελῶν της, ἀνήκει κι αὐτὴ στὰ μείζονα -σωτηριολογικῆς ἀναφορᾶς- χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Κι ἐπειδὴ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη τὸν Θεολόγο, «ὅπου θέλει πνεῖ»⁷, γι' αὐτὸ κι ἀναδεικνύει πολλοὺς ὑμνογράφους, μελωδοὺς καὶ μελοποιούς, ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ δὲν τὸ περιμένει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς.

Ἡ ὑμνογραφικὴ φλέβα στήν δισχιστινὴ ἱστορικὴ πορεία τῆς ἑλληνορθόδοξου Ἐκκλησίας δὲν ἔχει στερέψει ποτὲ μέχρι σήμερα κι αὐτὸ ἀποδεικνύει καὶ τὴν διαχρονικότητα τοῦ χαρίσματος, καὶ τὴν παρουσία καὶ αἰωνιότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

4. Α΄ Κορ. 14, 26. Πρβλ. Ρωμ. 8, 9. Α΄ Κορ. 43, 16.

5. Εἰς τὴν Α΄ Πρὸς Κορινθίους. Λόγος ΣΤ΄, 3. ΕΠΕ 18Α, 504²²⁻²⁴ (PG 61,310). Πρβλ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ἔνθ. ἀνωτ. Λόγος Β΄, 1. ΕΠΕ 18,40⁵⁻¹⁴ (PG 61, 18). ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ, Πρὸς Κορινθίους Α΄ ἐπιστολῆς ἐξήγησις. PG 124, 745B. Πρβλ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῆς ἐξήγησις. PG 124, 1264B. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ ΤΡΙΚΚΗΣ, Ὑπόμνημα εἰς τὴν Α΄ Κορινθίους, Κεφ. Β΄. PG 118,856B.

6. Πρβλ. Α΄ Κορ. 12, 4. 28.

7. Ἰωάν. 3, 8.

Αυτή η διαχρονική παρουσία κι ανανεωτική της πορεία τόσων αιώνων, μᾶς προτρέπει νὰ γυρίσουμε τρεῖς χιλιάδες χρόνια πίσω καὶ νὰ θυμηθοῦμε τὶς προφητικὲς παλαιότητες τοῦ κατ' ἐξοχὴν ὑμνογράφου-ψαλμοδοῦ τῆς Π. Διαθήκης, Προφητάνακτος Δαυῖδ, ὁ ὁποῖος, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ αὐτὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἔγραφε:

«Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν»⁸.

Ἡ προφητικὴ του προτροπὴ ἀναφέρεται στὴν χριστιανικὴ Ἑμνογραφία, ἡ ὁποία εἶναι τὸ «καινόν» –ἐν Χριστῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι–, ἐκκλησιαστικὸν ᾄσμα.

«Ἐάν τε οὖν τὸν θαυμάσιον τρόπον», γράφει ὁ Μ. Βασίλειος, «καὶ πᾶσαν τὴν φύσιν ὑπερβαίνοντα τῆς ἐνανθρωπήσεως διηγή τοῦ Κυρίου, καινότερον ᾄσμα καὶ ξένον ᾄδεις· ἐάν τε τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀνανέωσιν τοῦ παντὸς κόσμου τοῦ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας παλαιωθέντος διεξίης, καὶ τὰ τῆς ἀναστάσεως ἀπαγγέλης μυστήρια, καὶ οὕτω καινόν καὶ πρόσφατον ᾄδεις τὸ ᾄσμα»⁹.

Ἡ ἑλληνορθόδοξος Ἑμνογραφία εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ ποῦ ὀριοθετεῖ ὁ οἰκουμενικὸς διδάσκαλος μὲ τὰ παραπάνω λόγια του. Εἶναι ὁ «καινός» σωτηριολογικὸς λόγος τοῦ εὐαγγελίου περὶ τοῦ Σαρκωθέντος, Σταυρωθέντος, Ἀναστάντος, Ἀναληφθέντος καὶ πάλιν ἐρχομένου Κριτοῦ, Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅσα τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὑπηγόρευσε στοὺς ὑμνωδοὺς τῆς Π. Διαθήκης, δὲν εὐρίσκονται σὲ ἀντίθεση κι ἀσυμφωνία μ' αὐτὰ ποῦ ἐμπεριέχει τὸ «καινὸν ᾄσμα» τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, γιατί ἔχουν τὴν ἴδια πηγὴ, τὸν αὐτὸ σκοπὸ καὶ τὴν αὐτὴ προοπτικὴ, τὴν ἐν Χριστῷ, δηλαδή, παιδαγωγία τῶν ἀνθρώπων, τὴν ὁποία καθοδηγεῖ καὶ κατευθύνει ἡ αὐτὴ Χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ Μ. Βασίλειος βεβαιώνει: «πάντας φωτίζει», τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν, ἐμπνεῖ τοῖς προφήταις, νομοθέτας σοφίζει, ἱερέας τελειοῖ, ἐνισχύει βασιλεῖς, καταρτίζει δικαίους, σεμνύει σώφρονας, ἐνεργεῖ χάρισματα ἰαμάτων, ζωοποιεῖ τοὺς νεκροὺς, λύει τοὺς πεπεδημένους, υἰοθετεῖ τοὺς ἡλλοτριωμένους»¹⁰.

Ἡ «καινὴ» ἐν Χριστῷ ἑλληνορθόδοξος Ἑμνογραφία, ὡς ἀγιοπνευματικὸν χάρισμα, ἐπυροδότησε τὶς καρδιὰς τῶν Ἑμνωδῶν καὶ Ἑμνογράφων κι ἔτσι ὑπερέβαλαν, στὸ διάβα τῶν αἰώνων, κάθε προγενέστερη ὑμνογραφικὴ δημιουργία ἄλλων λαῶν καὶ θρησκευμάτων. Σήμερα ἡ ἑλληνόφωνος Ἑμνογραφία ὄχι μόνο

8. *Ψαλμ.* 95, 1. 97, 1. 149, 1.

9. *Εἰς τὸν ΑΒ΄ Ψαλμόν.* 2. ΕΠΕ 5, 166²¹⁻³⁰ (PG 29, 328C).

10. *Περὶ πίστεως* 3. ΕΠΕ 7, 38⁶⁻⁹ (PG 31, 469C).

πληροῖ καὶ «φαιδρύνει»¹¹ τὶς ποικίλες Ἀκολουθίες τῆς ἑλληνοφώνου Ὁρθοδόξου λατρείας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων Ὁρθοδόξων λαῶν σὲ μεταφράσεις. Ἀκόμη καὶ στὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχουν ἐντοπισθεῖ μεταφρασμένοι ἑλληνικοὶ ὕμνοι καὶ ὁλόκληρες ἀκολουθίες, ὅπως αὐτὴ τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου.

Ὡς κριτήρια γνησιότητος καὶ Πνευματοκινήτου προελεύσεως τῆς Ὑμνογραφίας, ὥστε νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὶς αἰρετικὲς ὕμνογραφικὲς δημιουργίες, θὰ μπορούσαν νὰ σημειωθοῦν τὰ ἑξῆς:

1) Ἡ ὀρθή, ἀκριβὴς καὶ σαφὴς διατύπωση τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος καὶ ἡθους, ὅπως αὐτὰ καταγράφονται στὴν Ἁγία Γραφή, διασώζονται στὴν Ἱερὰ Παράδοση καὶ διατυπώνονται στοὺς δογματικούς ὅρους τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ στὰ συγγράμματα τῶν μεγάλων καὶ ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

2) Ἡ ἐν γένει προσωπικότητα τοῦ Ὑμνοδοῦ ἢ Ὑμνογράφου, δηλαδή, ἡ ἀγιότης τοῦ βίου, ἡ θεολογικὴ του παιδεία, τὸ ὀρθόδοξο ἐκκλησιαστικὸ φρόνημα καὶ ἦθος, ἡ μυστηριακὴ ζωὴ, ἡ ὑποταγὴ του στὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχή, ἡ ἀποδοχὴ του ἐκ μέρους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος καὶ ἡ δημιουργικὴ του δραστηριότητα ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς παραδόσεως, ὥστε νὰ μὴ συγκρούεται μὲ τὸ παρελθόν, νὰ μὴ προκαλεῖ τὸ παρὸν καὶ νὰ μὴ γίνεταί ἐμπόδιο νέων δημιουργιῶν γιὰ τὸ μέλλον.

Μ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις ἡ Ὑμνογραφία μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἐκκλησιαστικὸ χάρισμα καὶ μορφωτικὴ λειτουργικὴ τέχνη, στὴν ὁποία καὶ ἐστιάζεται ἡ συνέχεια τοῦ λόγου.

γ. Ἡ Ὑμνογραφία ὡς λειτουργικὴ τέχνη

Ἡ Ὑμνογραφία ὀνομάζεται λειτουργικὴ τέχνη, ἐπειδὴ ἡ ποίηση ὕμνων ἀνάγεται στὸ χῶρο τῶν τεχνῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος μὲ προορισμὸ τὴν χερῆσιν τους στὴν λατρευτικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Μὲ τὴν τέχνη τῆς Ὑμνογραφίας συναρμόζονται τρία πνευματώδη παράγωγα τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως: α) ὁ ποιητικὸς θεολογικὸς λόγος, β) τὸ ἱερὸ μέλος καὶ γ) ὁ ρυθμὸς, σ' ἓνα ἄρρηκτο σύνολο, τὸν ὕμνο. Μὲ τὸν ὕμνο ἐκφράζονται τὰ ποικίλα συναισθήματα τοῦ πιστοῦ ὕμνογράφου, διατυπώνονται τὰ δόγ-

11. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλ. εἰς τὸν Α' Ψαλμὸν 1. ΕΠΕ 5,14^ε (PG 30, 213A).

ματα και τὰ ἦθη τῆς πίστεως και περιγράφονται ἱστορικά γεγονότα ποὺ ἔχουν σχέση με ἅγια πρόσωπα και τὴν καθ' ὅλου ἱστορία και ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Στὶς λειτουργικὲς τέχνες περιλαμβάνονται: ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ ὑμνογραφία, ἡ ἀγιογραφία, ἡ γλυπτική και ἡ μικροτεχνία (ξυλογλυπτική, κεντητική κ.λπ.). Στὴν ἀρχιτεκτονική, ἐντάσσεται ἡ ναοδομία με τὴν παραδοσιακὴ ρυθμική. Στὴν ὑμνογραφία, ὁ ποιητικὸς ἐκκλησιαστικὸς λόγος, τὸ βυζαντινὸ μέλος και ἡ ποικιλία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ρυθμῶν. Στὴν ἀγιογραφία, ἡ εἰκονογραφία τῶν ναῶν και τῶν φορητῶν εἰκόνων. Στὴν γλυπτική, ἡ ἐπεξεργασία τῶν διαφόρων ὑλικῶν (μαρμάρου, πέτρας, ξύλου, μετάλλων κ.λπ.) και στὴν μικροτεχνία, κάθε εἶδος χειροτεχνίας συμπεριλαμβανομένης και τῆς ἱεροραπτικῆς.

Με ὅλες αὐτὲς τὶς τέχνες ὁ πιστὸς και ἐκφράζεται και δημιουργεῖ και διδάσκει και μεταμορφώνει τὴν ὕλη. Ἐξωτερικεῖ με τὸ λόγο και τὸ μέλος τὰ βιώματά του με τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς ρυθμοὺς, τὴν ἀγιογραφία και τὴν ἐν γένει γλυπτικὴ τέχνη, διατυπώνει τὰ ἱερὰ σύμβολα τῆς πίστεως με τὴν εἰκόνα και τὸν ὕμνο, διδάσκει τὸ δόγμα, τὸ ἦθος και τὴν ἱστορία τῆς θείας και ὑπερφυσικῆς Ἀποκαλύψεως, ὅπως αὐτὴ ἀποτυπώνεται στὴν Ἁγία Γραφή και τὴν Ἱερὰ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Ἔτσι, ὄχι μόνο διδάσκει τὸν πιστὸ θεατὴ κι ἀκροατὴ μέσω τῶν λειτουργικῶν τεχνῶν, ἀλλὰ και μεταμορφώνει και ἐξαγιαίνει τὴν ὕλη και τὴν προσφέρει στὸν Τριαδικὸ Θεό, ὡς θυσία πίστεως και ἀγάπης.

Ὁ ὑπὴρέτης τῶν ἐκκλησιαστικῶν τεχνῶν δὲν ἐκφράζει ἀποκλειστικῶς τὰ προσωπικά του βιώματα και συναισθήματα μόνον, ἀλλὰ κυρίως τὴν ὅλη συνείδηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος και τότε εἶναι ἀποδεκτὴ ἡ ὅποια λειτουργικὴ του τέχνη.

Ὅσο ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ δημιουργοῦ μιᾶς λειτουργικῆς τέχνης εἶναι ἀγνός, καθαρὸς και ἅγιος, τόσο τὰ ἔργα του ἀποπνέουν κατάνυξη και ἱερότητα και γίνονται ἀποδεκτά, ὡς ὑγιὲς ψυχικὸ ἐκτύπωμα, ἐκχύλισμα και σφράγισμα τῆς ἐσωτερικῆς του πνευματικῆς καταστάσεως. Τότε ἡ λειτουργικὴ τέχνη «μυρίζει λιβάρι», ὅπως λέγει ὁ λαός, και εἶναι δυνατόν, ὁ κάθε πιστός, μέσω τῶν αἰσθήσεων ποὺ εἶναι οἱ θυρίδες τῆς ψυχῆς, νὰ προσλάβει τὰ μηνύματα τοῦ λόγου, τοῦ συμβόλου και τῆς εἰκόνας.

Μέσω τῶν λειτουργικῶν τεχνῶν και δὴ τῆς Ὑμνογραφίας, ὁ φιλακόλουθος παιδαγωγεῖται εἰς Χριστόν, εὐχαριστεῖται, ψυχαγωγεῖται, διδάσκεται, προσανατολίζεται κι ἀνάγεται ἀπὸ τὰ γήινα πρὸς τὰ οὐράνια, ζῶντας ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμο τὰ μυστήρια τοῦ οὐρανοῦ.

Ἡ Ὑμνογραφία, ὡς λειτουργικὴ τέχνη, κηρύσσει Ἰησοῦν Χριστὸν σαρκωθέντα, σταυρωθέντα, ταφέντα, ἀναστάντα, ἀναληφθέντα καὶ πάλιν ἐρχόμενον «κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς».

Ἡ ἀναφορὰ τῆς Ὑμνογραφίας στὶς διάφορες πτυχές τῶν δογμάτων τὴν κάμνει τριαδολογική, κοσμολογική, χριστολογική, Πνευματολογική, ἐκκλησιολογική, ἐσχατολογική, ἀγιολογική καὶ ἱστορική.

Ἡ σχέση της μὲ τὸν ἐτήσιο λειτουργικὸ καὶ ἡμερήσιο λειτουργικὸ χρόνο τὴν χαρακτηρίζει ὡς Τριώδιο, Πεντηκοστάριο, Μηναῖο κ.λπ., ἢ ἐσπέριο, ἀπόστιχο, ἀπολυτίκιο, κάθισμα, ἔωθινὸ κ.λπ.

Ἡ διάκρισή της, ὡς πρὸς τὴν ποιητικὴν τῆς ἐξελικτικὴν μορφήν, τὴν ὀνοματίζει τροπάριο, κοντάκιο, οἶκο, κανόνα, εὐλογητάριο, ἐκλογή, καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπο μουσικῆς ἐκτελέσεως ἰδιόμελο, προσόμοιο κ.λπ.

Ἡ καλλιέπεια τοῦ σταθεροῦ –γιὰ 20 αἰῶνες– γλωσσικοῦ ἰδιώματός της συντηρεῖ, διαμορφώνει καὶ πλουτίζει τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσα καὶ τὸ αἰσθητήριό της, ἰδίως σὲ χρόνια δύσκολα, τότε ποὺ οἱ ὕμνοι τῆς Ἐκκλησίας ἔγιναν τὸ Ἀναγνωστικὸ τῶν ἑλληνοπαίδων στὰ «κρυφὰ σχολεῖα» τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ἱερό της μέλος κατανύγει τὴν ψυχὴ καὶ ἀνάγει τὸν νοῦ. Διερμηνεύει τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ λόγου, ἐνδύει καὶ προστατεύει τὴν ἀκρίβεια τῆς δογματικῆς διατυπώσεως τοῦ λόγου. Φέρει σὲ ἐπαφὴ τὸν πιστὸ μὲ τὴν παραδοσιακὴ ἑλληνικὴ πολυηχία.

Οἱ ποικίλοι μὴ χορευτικοὶ ρυθμοὶ της προστατεύουν τὴν ἱεροπρέπεια καὶ κατανυκτικότητα τοῦ ἄσματος, τὴν προσευχητικὴ διάθεση, τὴν ἀναγκαῖα ἐγρηγορση καὶ τὴν ἀπαιτουμένη ἐναλλαγὴ τοῦ συστατικοῦ, τοῦ διαστατικοῦ καὶ ἡσυχαστικοῦ ἤθους τῶν ρυθμῶν, ὅπως τὸ κατέγραψε ὁ πολὺς Ἀριστοτέλης στὰ «Πολιτικά» καὶ ὁ Πλούταρχος στὰ «Ἠθικά» (Περὶ μουσικῆς)¹².

Ἡ Ὑμνογραφία τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς παραδόσεως, τέλος, μορφώνει τὴν ὅλη προσωπικότητα τοῦ πιστοῦ χριστιανικὰ καὶ ἑλληνικὰ, δηλαδή, ἑλληνορθόδοξα. Γι' αὐτὸ καὶ ὅποιος τρέφεται μὲ τὴν ἀκρόαση καὶ τὴν συνεχῆ μελέτη τῶν ὕμνων, γίνεται πιὸ πιστός, πιὸ θεολόγος καὶ πιὸ Ἑλληνας!

12. Πρβλ. Αθ. Θ. ΒΟΥΡΛΗ, *Δογματικοθητικαὶ ὀψεις τῆς Ὁρθοδόξου Ψαλμωδίας* (διδ. διατριβή).